

Mats Parner

Astrid Lindgren och Andra världskrigets upptakt

I Kristina Lindströms tre timmar långa dokumentärfilm *Astrid*¹ säger den kvinna som kanske är Sveriges största författare genom tiderna bland annat följande:

Från allra första början avskydde jag Hitler. Jag kände ett djupt raseri emot nazismen, och det var det första verkligt starka politiska engagemang som jag hade.

Själv skulle jag aldrig drömma om att ifrågasätta denna Astrid Lindgrens bekännelse ens för en sekund eller två. Hennes böcker och hela livsgärning genomsyras av en latent antinazism. När den fattiga Lus-Mia blir ensam om att agas inför alla sina klasskamrater efter att hon och Madicken hamnat i slagsmål med varann protesterar en av ruelle och samvetskval uppfyllt Madicken högt och gällt: ”Nej, nej, nej, nej, nej!” Hennes pappa skriver ju i tidningen, medan Lus-Mia inte har någon pappa alls. Det är därför och bara därför som Lus-Mia straffas och Madicken går fri.

Tisdagen den 18 juni 1940 tvangs emellertid Astrid Lindgrens antinazism ge vika, utkonkurrerad av en annan totalitär strömning än nazismen. Då skrev hon nämligen så här i en av sina *Krigsdagböcker*:

Ett försvagat Tyskland kan för oss här uppe i Norden bara betyda en sak – att vi får ryssarna över oss. Och då tror jag hellre jag säger ”Heil Hitler” i hela mitt liv än får ryssarna över oss.

Uttalandet kan tyckas remarkabelt. Men tidpunkten är minst sagt speciell – sommaren 1940 – och det förklarar åtskilligt. Det var inte bara så att nazistförbanden under världskrigets första tio månader i tur och ordning ockuperade Polen, Danmark, Norge, Belgien, Nederländerna och slutligen Frankrike, utan Stalins Röda armé handlade lika aktivistiskt eller näst intill. Drygt två veckor efter att tyska Wehrmacht invaderat Polen (1 september 1939) följde sovjetiska trupper efter med påföljd att de två diktaturerna på nästan ingen tid alls lyckats kapa åt sig varsin rikshalva av Polen. Torsdagen den 30 november 1939 öppnade Sovjetunionen en ny front. Det gjorde man genom att anfälla vår närmaste granne i österled i vad som blev det femton veckor långa ”finska vinterkriget”. Det slutade, efter tappra försvarsinsatser, med att den angripna parten tvingades utarrendera större delen av Viborgs län samt staden Hangö på 30 år.² Under våren 1940, bara några få dagar före Astrids dagboksanteckning, införlivades så Lettland, Estland och Litauen med det sovjetiska väldet.

Vi kan därmed slå fast att Sovjetunionen vid tre tillfällen i andra världskrigets inledningskede ovanligt grovt kränkte flera självständiga länders territorier. Till råga på allt skedde detta med Hitler-nazismens goda minne. Ty klockan 02 i gryningsljuset den 24 augusti 1939 undertecknades i Moskva blåkopiorna till den icke-angreppspakt som vi kallar rysk-tyska paktens eller, vanligare, Molotov-Ribbentrop-pakten – och fördragstexten hade de två signatärmakterna kompletterat med en rad hemliga tilläggs klausuler i vilka just Polens, Finlands, Estlands, Lettlands och Litauens nära förestående öden specificerades.³

Efter att Molotov-Ribbentrop-pakten trädde i kraft i augusti –39 gällde den i nästan exakt 22 månader fram till söndagen den 22 juni 1941, då Operation Barbarossa – de samtrimmade naziststyrkornas råa angrepp på Sovjetunionen⁴ – ytterligt effektivt gjorde slut på alla eventuella förhoppningar om en evig fred mellan de två monstruösa staterna. Man kan nog säga att

¹ Den finns i 3 delar på SvtPlay: <https://www.svtplay.se/video/Kw4Pkp8/astrid/1-sorgfagel>

² Se: [Finska vinterkriget 1939-40](#) (artikelsamling)

³ Se [Samarbetet Stalin-Hitler. Om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess följder](#) av Jean-Jacques Marie och [Sovjetunionen, Tyskland och Andra världskrigets inledning](#) av W L Shirer.

⁴ Se [Barbarossa: Rysslands tur](#), av William L Shirer.

världskrigsslakten inleddes, och möjlig-gjordes, tack vare pakten. Det faktum att hela serier av andra händelser – besättandet av Rhenlandet, Österrikes införlivande i Riket, den så kallade Münchenöverenskommelsen⁵ o s v – ingick i förspelet till krigsutbrotten jävar inte mitt påstående. Med pakten kunde slakten på omkring 50 miljoner påbörjas.

Man kan också hävda att inte bara Nazityskland bar ansvar för att världskriget utlöstes. Sovjetunionen gjorde det också. Sedan kan vi diskutera hur skuldbördan mellan de två ska fördelas. Detta avgörande är avsevärt knivigare, men jag är inte främmande för slutsatsen att bägge parterna i det avseendet var ganska likvärdiga.

Det finns ytterligare en omständighet, som förtjänar att vägas in i bilden vid analysen av Lindgrens till synes så egenartade dagboksnotis. Jag tänker närmast på hur Stalins sovjetstat och Hitlers Tredje rike behandlade sina inre ”fiender” (med eller utan citationstecken...) före världskrigsutbrotten. Skillnaden är bokstavligen himmelsvid. Vid årsskiftet 1938–39 hade Sovjetunionen på huvudsakligen rent etniska grunder mördat åtminstone ettusen gånger fler människor än vad man gjort i Nazityskland. Offren för De långa knivarnas natt (juni 1934) och för Kristallnatten (november 1938) var i all sin vedervärdighet bara oansenliga rännilar i jämförelse med nackskottsorgierna i ”den första arbetar-staten”. På det hela taget avlivade tyskarna väsentligen andra än tyskar (främst polacker, ukrainare, ryssar samt vitryssar), medan Stalins handgångne män i regel likviderade sovjetmedborgare.

Nazisternas massmord (på bland annat sex miljoner judar) ägde till allra största delen rum *efter* krigsutbrotten. Hösten 1941 dog lika många sovjetiska krigsfångar *varje dag* som brittiska och amerikanska fångar under hela andra världskriget. Allt som allt sköt tyskarna ihjäl ca 500 000 sovjetiska krigsfångar, medan ytterligare minst 2,6 miljoner dog av svält och umbäranden under transporter till olika läger. Vad beträffar antalet inhemska offer för ”den stora terrorn” i Sovjetunionen åren 1937–38 uppger den amerikanske historikern Timothy Snyder en förbluffande exakt numerär i sin utmärka bok *Den blodiga jorden – Europa mellan Hitler och Stalin* (vars senaste upplaga utkom på Bonniers 2023): 681 692. Det ska sägas att Snyder är mer återhållsam trehundra sidor längre fram i samma bok: 681 691...⁶

Astrid kände rimligtvis inte till ”den stora terrorns” enorma omfattning så tidigt som 1940. Dock visste hon, som den upplysta människa hon var, att Stalins förtryckarmaskineri arbetade för högtryck och att man, i sin egenskap av sovjetmedborgare, kunde dödas på helt godtyckliga grunder.

De bägge ondskefulla makter som, förvisso med all rätt, existerade i Lindgrens ideologiska universum, fanns också i den ukrainska verkligheten efter Operation Barbarossa, om än på ett långt brutallare och vidrigare sätt. Förtrycket var dubbelt. De nazityska invasionsförbanden representerade den ena polen och bolsjevikernas massiva repression den andra. Alltihop kulminerade i klippravinerna Babij Jar utanför Kiev den 29 och 30 september 1941, under det 100:e och 101-a ockupationsdygnet, med Förintelsens mest omfattande massmord.

Under loppet av 36 timmar sköt tyska specialkommandon, med stöd av ukrainska kollaboratörer, ihjäl 33 771 judar – 15 à 16 st./minut under ett och ett halvt dygn. En grymhet trotsande all beskrivning.⁷

⁵ Se T Snyder: [Eftergiftspolitik i München](#) och/eller William L Shirer: [Münchenavtalet och dess konsekvenser](#).

⁶ Dessa siffror kommer från de sovjetiska arkiven, enligt vilka det under åren 1937-38 arkebuserades 353 074 + 328 618 = 681 692 personer. Se tabellen på s 2 i [Fallen Rudzutak och Tjubar](#) (ur *The Road to Terror* av Arch Getty & Oleg Naumov). Se även: Anne Applebaum, [Gulag i siffror](#) och Nicolas Werth, [En stat mot sitt folk. Våld, repression och terror i Sovjetunionen](#).

⁷ Det ägde rum flera massavrättningar vid Babij Jar., sammanlagt beräknas över 100 000 ha mördats. För mer detaljer, se (svenska Wikipedia): https://sv.wikipedia.org/wiki/Babij_Jar.

Det finns ingen anledning att ursäkta de ukrainska medlöparna och samarbetsmännen. Men samtidigt bör man hålla i minnet att det inte precis vimlade av konstruktiva politiska handlingsalternativ vid den här tiden. Den rysk-tyska pakten och dess ödesdiga följder var en sovjetisk-nazistisk samproduktion.

Lästips

Mats Parner: [De bloddränkta helvetesåren på 1930- och 40-talen](#) och [Kiev i nazismens och stalinismens beckmörker 1941–42](#).

Anders Hagström: [Artiklar om Andra världskriget](#)

Stephen Kotkin: [Pakten](#)

[Om Katyn-massakern](#) (artikelsamling)